

ІСТОРИЧНА ПРОЗА В КОНТЕКСТІ ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Вінницький національний технічний університет, Вінниця

Анотація

Розглянуто зв'язок розвитку історичної прози, зокрема історичного роману, із загальними тенденціями літературного процесу другої половини ХХ століття; зазначено, що поглиблення філософських аспектів епічних жанрів виявилось й у художній структурі історичного роману цього періоду.

Ключові слова: історична проза, історичний роман, літературний процес, структуроутворювальні тенденції.

Abstract

The connection of the development of historical prose, in particular the historical novel, with the general tendencies of the literary process of the second half of the XX century is analyzed; it is noted that the deepening of philosophical aspects of epic genres was manifested in the artistic structure of the historical novel of this period.

Keywords: historical prose, historical novel, literary process, tendencies to the formation of the structure.

1970-80-е роки ХХ ст. – складний етап у житті вітчизняного соціуму, коли відчутно вповільнилися темпи суспільного розвитку, почали накопичуватися труднощі та нерозв'язані проблеми, отримали перевагу консервативні настрої, інертність, прагнення відмахнутися від усього, що не вкладалося у звичні схеми, посилилося проникнення стереотипів західної масової культури, що нав'язувала бездуховність та примітивні смаки людини натовпу. Проте художні процеси, хоча й не розвиваються замкнуто, поза соціальними процесами, далеко не завжди прямо залежні від суспільно-політичних тенденцій, і доба так званого застою у розвитку суспільства не тільки не призвела до застою в літературному процесі, а навпаки, стимулювала його інтенсивний розвиток, зокрема «селянської» прози, військово-мемуарної документалістики та, зокрема, історичного роману[1].

У подальшому складний процес оновлення в усіх галузях життя ще більше інтенсифікував духовно-моральні пошуки, посилення уваги до минулого, до пам'яті предків, і, як наслідок, сприяв якісному оновленню історичної прози, що ґрунтувалася на складених у попередні часи естетичних традиціях. Разом із тим історична проза увібрала в себе й ті спільні риси, що були загалом притаманні прозовій літературі 70-80-х років ХХ ст.

Вивченню художніх особливостей прози аналізованого періоду присвячено чисельні дослідження: монографії, проблемно-тематичні збірники, критичні статті. Зокрема, як етап розвитку літератури прозу 70-80-х років розглядають, висвітлюючи актуальні питання літературного процесу: проблеми творчого методу, спадковості в літературному розвитку, діалектики національного й інтернаціонального, ідейності та майстерності, індивідуального та історично закономірного у художній творчості тощо (О. Бушмін, Ф. Кузнецов, В. Кожинов, М. Лобанов, Р. Коміна, О. Овчаренко, Л. Єршов та ін.). У низці публікацій висвітлені окремі проблеми розвитку літератури у 1970-80х роках: питання теорії жанру (О. Есалнек, Л. Чернець, М. Кодак, О. Васильківський, В. Соловійов, О. Гуртов), поезики (Б. Гончаров, Б. Леонов), особливості тематики та проблематики (С. Семенова, М. Жулинський), проблеми стилю (Н. Михайловська, Воробйов). Чисельними є дослідження специфіки роману, що стосуються як загальнотеоретичних питань жанру (В. Дніпров, М. Кузнецов, Д. Затонський, Н. Римар, Т. Мотильова, В. Оскоцький, Б. Сучков), так і специфічних рис роману 70-80-х рр. (Ю. Манн, В. Етов, О. Ельяшевич, Н. Степанова, А. Зверев, Ч. Айтматов, Я. Кросс, В. Шапошніков, М. Білецький, В. Новіков, Е. Трущенко, М. Пархоменко, Г. Бакланов, А. Нурпеїсов, І. Бондаренко). Низку досліджень присвячено питанням історизму (Л. Гінзбург, Е. Шик, Л. Климович, Н. Зайцев, О. Бочаров), особливостям історичного роману 1970-80-х рр. (Л. Олександрова, Л. Чмихов,

О. Гулига, Я. Гордін, О. Філатова, В. Юдін, В. Євсоков, С. Комісаров, Л. Андреева) та роману-епопеї (В. Переверзін, В. Соболенко, П. Бекедін). Проблему трансформації змісту поняття «історична проза», серед інших, ґрунтовно розглядали українські науковці: С. Андрусів, Є. Баран, Р. Багрій, Н. Бернадська, А. Гуляк, М. Ільницький, Н. Копистянська, М. Сиротюк, В. Чумак та ін. [2].

Узагальнюючи огляд літературознавчих та критичних джерел, можна констатувати, що дослідники та критики виділяють такі особливості літератури 1970-80-х років ХХ ст.: 1) суворо реалістична інтерпретація дійсності; 2) поглиблення історизму у потрактуванні найважливіших тем сучасності; 3) відчутна тенденція до епічного осмислення життя, масштабність художнього мислення, пов'язаного з прагненням всебічно охопити сучасний світ; 4) аналітизм разом із яскраво вираженим тяжінням до синтезу, до широких узагальнень; 5) багатошаровий психологізм при розкритті людських характерів; 6) переважання морально-філософської проблематики; 7) органічний зв'язок з класичною спадщиною ХІХ ст. [3].

Література прагнула якомога глибше зазирнути у внутрішній світ людини, відходячи від панорамного принципу: в епічних жанрах, зокрема в романі, на перший план виступило не описове начало, що певний час перетворювало романи, повісті та оповідання на «розгорнуту експозицію», а доля людини та її найнапружені роздуми про своє історичне призначення, про подальші долі всього світу [4]. Як справедливо вказує О. Овчаренко, література піднімається до художнього дослідження долі народу, долі людства через долю окремої людини [5].

Загальнолітературні тенденції, відобразившись в історичній прозі, помітно актуалізували її розвиток у 70-80-ті роки порівняно з попереднім періодом, коли живий інтерес до сучасності, обумовлений новизною та багатоманітністю суспільних проблем, відсунув на другий план художнє відтворення історії. Тепер же прагнення пов'язати сьогодення з минулим, осмислити соціальний та моральний досвід народу, подивитися на світ і на себе з історичної височини, побачити місце своєї країни в історичному потоці, поєднати у єдиний ланцюг історичні події та вловити вищий зміст її руху, усвідомити в минулому керівні соціальні тенденції, що зберігають своє значення для теперішнього й майбутнього, обумовило підвищене зацікавлення до історії.

Ґрунтуючись на нових даних історичної науки, письменники зосереджують свою увагу на найважливіших подіях історії, звертаються до найскладніших її етапів, корелюючи картину історії національної з історією загальнолюдською. Наслідуючи кращі традиції історичної прози, художники слова 70-80-х років більш тонко та органічно досліджують суспільні та моральні проблеми минулого у їхній співвіднесеності з сьогоденням, приділяють особливу увагу таким складним питанням як співвіднесення станового та національного, державного та особистісного. Ці проблеми порушувалися й раніше, проте в літературній творчості вказаного періоду вони відчутно набувають морально-філософського забарвлення, зокрема проблема відповідальності особистості перед суспільством, перед історією, перед самою собою. Тому у кращих творах історичної романістики помітно підвищилася життєва активність історичного героя, загострилася оцінка його діяльності з позицій історичної перспективи, поглибилася масштабність художніх узагальнень.

Як структуроутворювальні тенденції історичного роману 70-80-х років дослідники вказують такі: жанрова, видова та родова інтеграція, публіцистичність, посилення звучання авторського «голосу», документалізм, утворення якісно нових форм оповідної стилістики, функціональні зміни хронотопу, концептуальність, обумовлена новими даними історичної науки, що значно розширила сферу своєї творчої методології пізнання [6]. Новаторські пошуки в галузі художньо-історичних концепцій визначили чисельність підходів до фактів минулого, принципове оновлення методологічних орієнтирів: оперування не тільки соціологічними категоріями матеріалістичної естетики, а й широким спектром історико-філософських поглядів К. Леонтьєва, М. Бердяєва, І. Ільїна та ін.

Отже, література згаданих десятиліть об'єднана з попереднім періодом посиленням історизму, загостреною увагою до моральної проблематики, багатоманітністю форм осягнення дійсності. Однак, якщо у попереднє десятиліття панував «візуальний реалізм», то у другій половині ХХ ст. чітко виявлено тенденцію до епічного осмислення життя. У свою чергу поглиблення філософських аспектів оповідних жанрів виявилось й у художній структурі історичного роману, який у цей період демонструє надзвичайну гнучкість структурної динаміки, відповідно до загальних тенденцій синкретичних еволюційних процесів, що широко захопили літературу та мистецтво загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Пустовіт Т.М. Методологічна основа художнього аналізу історичного процесу в творах Д. Балашова: монографія / Т.П. Пустовіт. – Вінниця : ВНТУ, 2012. – 157 с.
2. Мельнікова Ю.О. Генеза історичного в українському літературознавстві як однієї з модифікацій жанру / Ю. О.Мельнікова // Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2010. – Випуск XXIII. – Частина 2. – С.56–66.
3. Затонский Д.В. Художественные ориентиры XX века / Д. В. Затонский. – М.: Сов. писатель, 1988. – 416 с.
4. Лавров В. Человек. Время. Литература: Концепция личности в многонациональной советской литературе / В. Лавров – Л.: Худ. литература, 1971. – 222 с.
5. Овчаренко А.И. Большая литература: Основные тенденции развития советской художественной прозы 1945–1985: 70-е гг. / А. И. Овчаренко. – М.: Современник, 1988. – 621 с.
6. Гордин Я. От документа к образу: Некоторые черты текущей исторической прозы / Я. Гордин // Вопросы литературы. – 1981. – №3. – С.96–133.

Пустовіт Тетяна Миколаївна – канд. філол. наук, доцент кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, e-mail: pustovit_tetyana@vntu.edu.ua

Pustovit Tetyana N. – Cand. Sc. (Philology), Associate Professor of Department of Linguistics, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa